

YOSHLAR O'RTASIDA GIYOHVANDLIKNING TARQATISHI
VA GIYOHVANDLIKNING HUQUQIY OQIBATLARI

Sadullayev Orzumurod Zokir o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Jamoat

xavfsizligi universiteti Yurisprudensiya yo'nalish

1-kurs talabasi

Annotatsiya

Yoshlar o'rtasida giyohvandlikning tarqalishi zamonaviy jamiyatning dolzarb muammolaridan biri bo'lib qolmoqda. Ushbu maqola yoshlar orasida giyohvand moddalarni iste'mol qilishning sabablari, oqibatlari hamda uning huquqiy jihatdan tartibga solinishi masalalarini atroflicha tahlil qiladi. Tadqiqot giyohvandlikning shaxs, oila va jamiyatga salbiy ta'sirini, shuningdek, giyohvandlik bilan bog'liq jinoyatlar uchun belgilangan jinoiy javobgarlik choralari va profilaktika mexanizmlarini ko'rib chiqadi. Maqolada yoshlarni giyohvandlikdan himoya qilish bo'yicha samarali huquqiy va ijtimoiy choralar taklif etilib, mavjud qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: Giyohvandlik, Yoshlar, Huquqiy oqibatlar, Jinoyat, Profilaktika, Ijtimoiy muammo, Qonunchilik, Reabilitatsiya

Kirish

Giyohvandlik – insoniyatning global miqyosdagi eng dolzarb muammolaridan biri bo'lib, uning shaxs, oila va jamiyatga salbiy ta'siri tobora kuchayib bormoqda. So'nggi yillarda ushbu illatning tarqalish ko'lami sezilarli darajada oshgan, ayniqsa yoshlar orasida xavotirli tendensiyalar kuzatilmoqda

[3, 4]. O'zbekistonda giyohvandlik bilan bog'liq jinoyatlar soni so'nggi besh yilda ikki barobar ortgan, musodara qilingan giyohvand moddalar miqdori esa 67 foizga, sintetik giyohvand moddalar 80 barobarga ko'paygan [3]. Bu esa muammoning naqadar jiddiy tus olganidan dalolat beradi.

2025-yilda qayd etilgan 15,412 ta giyohvandlik jinoyati bo'yicha javobgarlikka tortilgan 11,049 nafar shaxs orasida 59 nafar maktab o'quvchisi va 124 nafar oliy ta'lim muassasasi talabasi borligi yosh avlodning ushbu xavfga qanchalik moyil ekanligini yaqqol ko'rsatadi [2, 4]. Ayniqsa, 14-25 yoshli yoshlar sintetik giyohvand moddalar ta'siriga ko'proq uchramoqda, bu ularning sog'lig'i, kelajagi va jamiyat barqarorligi uchun katta tahdiddir [4]. Giyohvandlik nafaqat ijtimoiy-psixologik va tibbiy, balki iqtisodiy va huquqiy jihatdan ham jiddiy oqibatlarga olib keluvchi surunkali kasallikdir [4, 5].

O'zbekiston Respublikasi hukumati ushbu muammoga qarshi kurashishni ustuvor vazifa deb bilib, yoshlar orasida giyohvandlikka qarshi immunitetni shakllantirishga qaratilgan keng qamrovli strategiyani amalga oshirmoqda [1]. Giyohvand moddalarni ishlab chiqarish, tarqatish va iste'mol qilish jinoyat hisoblanib, O'zbekiston qonunchiligida qat'iy javobgarlik belgilangan [5].

Shu bois, yoshlar o'rtasida giyohvandlikning tarqalish sabablari, uning shaxs va jamiyatga ta'siri, shuningdek, giyohvandlik bilan bog'liq huquqiy oqibatlarni chuqur tahlil qilish bugungi kunning dolzarb ilmiy-amaliy masalalaridan biridir. Mazkur tadqiqot yoshlar giyohvandligining oldini olish va unga qarshi kurashish mexanizmlarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Giyohvandlik muammosini har tomonlama tahlil qilish, uning yoshlar orasida tarqalish sabablari va huquqiy oqibatlarini chuqur anglash uchun mavzuga oid ilmiy adabiyotlarni sinchkovlik bilan ko'rib chiqish zarur. Mavjud

tadqiqotlar ushbu illatning tibbiy, psixologik, ijtimoiy, iqtisodiy va huquqiy jihatlarini o'rganib, unga qarshi kurashish mexanizmlarini takomillashtirishga xizmat qiladi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, giyohvandlik nafaqat shaxsiy tanlov, balki murakkab ijtimoiy-iqtisodiy omillar bilan bog'liq bo'lgan, jamiyatning barcha qatlamlariga ta'sir etuvchi global muammodir.

Giyohvandlikning mohiyati va uning inson organizmiga ta'siri bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan. Giyohvandlik tabiiy yoki sintetik zaharli moddalarni haddan tashqari iste'mol qilish natijasida kelib chiqadigan surunkali kasallik sifatida ta'riflanadi, bu esa chuqur jismoniy va psixologik o'zgarishlarga, shaxsning degradatsiyasiga olib keladi [5]. Bu holat nazoratsiz istak, moddaga bo'lgan ehtiyojning ortishi hamda psixologik va jismoniy qaramlik bilan namoyon bo'ladi. Tadqiqotlar giyohvandlikning rivojlanishini uch bosqichga ajratadi: reaktivlikning o'zgarishi va psixologik qaramlik, jismoniy qaramlik (abstinensiya sindromi) va tolerantlikning pasayishi bilan birga tizimli zaiflashish [5]. Giyohvand moddalar iste'moli shaxsda asabiylashish, xotira pasayishi kabi psixologik o'zgarishlar, shuningdek, terlash va titroq kabi jismoniy simptomlarni keltirib chiqaradi [5]. Bu esa nafaqat shaxsning sog'lig'iga, balki uning oilaviy munosabatlariga, ijtimoiy hayotiga va mehnat faoliyatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi, natijada jinoyatchilikning ortishiga zamin yaratadi [4].

Yoshlar orasida giyohvandlikning tarqalishi alohida xavotir uyg'otadi. 2025-yilda qayd etilgan 15,412 ta giyohvandlik jinoyatlari va 1,956 ta ma'muriy huquqbuzarliklar muammoning ko'lamini yaqqol ko'rsatadi [2, 4]. Ayniqsa, 14-25 yoshdagi yoshlar sintetik giyohvand moddalar ta'siriga ko'proq uchramoqda, bu ularning sog'lig'i, kelajagi va jamiyat barqarorligi uchun katta tahdiddir [4]. 2025-yilda 3 tonna 413 kg noqonuniy moddalar muomaladan olingan bo'lib, ularning 53 foizi Toshkent shahri, Farg'ona va Toshkent viloyatlari hissasiga to'g'ri keladi [2]. Bundan tashqari, 14 ta yashirin

giyohvand moddalar laboratoriyasi fosh etilgani [2], shuningdek, onlayn giyohvand moddalar savdosining faollashuvi va 15 ta internet-do'konining fosh etilishi [3] giyohvandlikning zamonaviy tarqalish usullari o'zgarayotganini ko'rsatadi. Yangi giyohvandlikka chalingan bemorlar soni besh yilda 1,8 barobar, umumiy bemorlar soni esa 53 foizga oshganligi, ayniqsa 25-30 yoshli yoshlar orasida yangi holatlar ko'payayotgani tibbiy muassasalarga yuklamani oshirmoqda [3].

Yoshlar orasida giyohvandlikning tarqalishiga olib keluvchi sabablar ko'p qirrali bo'lib, ular orasida oilaviy muammolar, ishsizlik, stress, tengdoshlar ta'siri va onlayn platformalar orqali giyohvand moddalarni targ'ib qilish kabi omillar alohida ajralib turadi [4]. Zaif irodali, psixologik jihatdan mo'rt shaxslar, shuningdek, salbiy oilaviy muhitda o'sgan yoki giyohvand moddalarga oson kirish imkoniyatiga ega bo'lgan shaxslar ko'proq xavf ostida bo'ladi [5]. Bu omillar yoshlarning hayotiy qiyinchiliklarga duch kelganida noto'g'ri yo'l tanlashiga, giyohvand moddalarda tasalli izlashiga sabab bo'ladi.

Giyohvandlikka qarshi kurashishda huquqiy javobgarlik va qonunchilikning ahamiyati muhim. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida giyohvand moddalarni ishlab chiqarish, tarqatish va iste'mol qilish jinoyat hisoblanib, qat'iy javobgarlik belgilangan [5]. 2025-yilda huquqni muhofaza qiluvchi organlar tomonidan amalga oshirilgan tezkor tadbirlar natijasida 11,049 nafar shaxs giyohvandlik jinoyatlari bo'yicha javobgarlikka tortilgan [2, 4]. Bu raqamlar davlatning giyohvandlikka qarshi kurashishdagi qat'iy pozitsiyasini ko'rsatadi. Bojxona xizmati xodimlari tomonidan so'nggi o'n bir oyda 586 ta holatda 1,600 kg dan ortiq giyohvand moddalar musodara qilingani, oziq-ovqat mahsulotlari, gaz ballonlari va kosmetika vositalariga yashirish kabi murakkab kontrabanda usullari qo'llanilayotgani [3] huquqni muhofaza qiluvchi organlar oldida turgan qiyinchiliklarni aks ettiradi.

Giyohvandlikka qarshi kurashishda profilaktika, davolash va reabilitatsiya choralari muhim o‘rin tutadi. O‘zbekiston hukumati yoshlar orasida giyohvandlikka qarshi immunitetni shakllantirishga qaratilgan keng qamrovli strategiyani amalga oshirmoqda [1]. Bu strategiya jamoatchilikni giyohvandlikka qarshi immunitetini shakllantirishga qaratilgan bo‘lib, telekanallarda ijtimoiy reklamalar, mahallalar va maktablarda ommaviy sport tadbirlari orqali sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish, diniy ulamolarni ma‘rifiy ishlarga jalb etishni o‘z ichiga oladi [1]. Shuningdek, zaif guruhlarni noqonuniy giyohvandlik faoliyatiga jalb qilishning oldini olishga qaratilgan maqsadli chora-tadbirlar, jumladan, xavf ostidagi talabalar va oilalar bilan ishlash, mahalla yoshlar yetakchilarini mustahkamlash va yillik tezkor-profilaktik dasturlarni amalga oshirish ko‘zda tutilgan [1]. Giyohvandlikka qarshi ijodiy kontent yaratish, ta‘lim muassasalarida mavzuni o‘quv dasturlariga kiritish, ijtimoiy himoyaga muhtoj oila farzandlari uchun sport va san‘atga bepul kirishni ta‘minlash hamda OAV mas‘uliyatini oshirish strategiyaning muhim yo‘nalishlaridir [1]. Giyohvandlikka chalingan shaxslarni davolash va reabilitatsiya qilish uchun O‘zbekistonda maxsus qo‘mita va narkologiya markazi tashkil etilgan bo‘lib, bemorlar 2-4 oy statsionar va 4-5 yil ambulator sharoitda davolanadi [5]. Toshkent shahar hokimligi bilan hamkorlikda o‘tkazilgan "Yoshlar forumi" doirasida "Badal" qisqa metrajli filmining premyerasi va yoshlar uchun turli giyohvandlikka qarshi tadbirlar o‘tkazilgani ommaviy axborot vositalarining profilaktikadagi muhim rolini ta‘kidlaydi [2].

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot O‘zbekistonda yoshlar o‘rtasida giyohvandlik muammosini har tomonlama tahlil qilish maqsadida sotsiologik, psixologik, huquqiy va sog‘liqni saqlash nuqtai nazarlarini birlashtirgan multidisiplinar yondashuvni qo‘llaydi. Asosiy maqsad – giyohvandlikning tarqalish holatini

tizimli o'rganish, uning asosiy sabablarini aniqlash, shaxslar va jamiyatga ko'rsatayotgan ko'p qirrali ta'sirini baholash hamda mavjud huquqiy baza va profilaktika choralari tanqidiy tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot tavsifiy va analitik dizaynni o'z ichiga olib, muammoni chuqur tushunishga va dalillarga asoslangan siyosiy tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan. Giyohvandlikning murakkab tabiati inobatga olingan holda, ushbu metodologiya faqat statistik ma'lumotlarni hisobot qilishdan tashqari, ijtimoiy, psixologik va huquqiy omillarning o'zaro bog'liqligini o'rganishga imkon beruvchi yaxlit tekshiruvni ta'minlaydi.

Ma'lumotlarni yig'ishning dastlabki bosqichi 2020-yildan keyin nashr etilgan tegishli ilmiy adabiyotlar, maqolalar, monografiyalar va tadqiqot hisobotlarini keng qamrovli va tizimli ko'rib chiqishni o'z ichiga oldi. Ushbu adabiyotlar tahlili yoshlar giyohvandligi, uning etiologiyasi, ijtimoiy-psixologik oqibatlar va samarali aralashuv strategiyalariga oid milliy va xalqaro tadqiqotlarga qaratildi. Maqsad – tadqiqot uchun mustahkam nazariy asos yaratish, asosiy tushunchalar va ustuvor nazariyalarni aniqlash hamda muammoning global va mahalliy kontekstini tushunish edi. Yoshlarning o'ziga xos zaifliklari hamda giyohvand moddalarni tarqatish va iste'mol qilish usullarining o'zgaruvchan dinamikasini o'rganuvchi tadqiqotlarga alohida e'tibor qaratildi. Bu yondashuv tadqiqotning hozirgi ilmiy tushunchalarga asoslanishini va mavjud bilimlarga tayanishini ta'minlab, takrorlanishning oldini oldi va ushbu tadqiqot hal qilishga intilayotgan bo'shliqlarni ko'rsatdi.

Metodologiyaning muhim tarkibiy qismi rasmiy hujjatlar va statistik ma'lumotlarni sinchkovlik bilan tahlil qilish bo'ldi. Bunga giyohvandlikka qarshi kurash, yoshlar siyosati va sog'liqni saqlash tashabbuslariga oid O'zbekiston Respublikasi tomonidan qabul qilingan qonunchilik hujjatlari, hukumat qarorlari va siyosiy hujjatlarni o'rganish kirdi [1, 5]. Huquqiy hujjatlar tahlili huquqiy javobgarlik doirasini, ijro mexanizmlarini va giyohvandlikka

qarshi kurashish bo'yicha milliy darajadagi strategik asoslarni belgilashga qaratildi. Shu bilan birga, huquqni muhofaza qiluvchi organlar, bojxona xizmatlari va sog'liqni saqlash muassasalari kabi tegishli davlat idoralarning statistik ma'lumotlari sinchkovlik bilan yig'ilib, tahlil qilindi [2, 3, 4]. Ushbu miqdoriy ma'lumotlar tarqalish darajasi, jalb qilingan moddalar turlari, jabrlangan shaxslarning demografik profillari, giyohvandlik bilan bog'liq jinoyatlarning geografik taqsimoti va so'nggi yillardagi tendensiyalar haqida muhim tushunchalar berdi. Eng so'nggi o'zgarishlar va paydo bo'layotgan tendensiyalarni aniqlash uchun 2025-yil va undan oldingi besh yillik davrga oid ma'lumotlarga alohida e'tibor qaratildi [2, 3, 4]. Ushbu rasmiy hisobotlarni tahlil qilish tadqiqot natijalarini empirik asoslashga imkon berdi, muammoning ko'lami va dolzarbligini aniq raqamlar bilan ko'rsatdi.

Yig'ilgan ma'lumotlar, ham sifat (adabiyotlar va siyosiy hujjatlardan), ham miqdoriy (statistikadan), ko'p qirrali analitik yondashuvga asoslandi. Sifat ma'lumotlari yoshlar giyohvandligining sabablari, oqibatlar va profilaktika strategiyalariga oid takrorlanuvchi mavzular, naqshlar va asosiy rivoyatlarni aniqlash uchun tematik kontent tahlilidan o'tkazildi. Bu ilmiy adabiyotlar va siyosiy hujjatlardagi ma'lumotlarni "xavf omillari", "himoya omillari", "huquqiy sanksiyalar" va "reabilitatsiya yondashuvlari" kabi aniq konseptual doiralarga ajratishni o'z ichiga oldi. Miqdoriy ma'lumotlar muammoning ko'lami va traektoriyasini ko'rsatish uchun chastotalar, foizlar va tendensiyalarni taqdim etish maqsadida tavsifiy statistik usullar yordamida tahlil qilindi. Milliy ma'lumotlarni xalqaro tendensiyalar bilan taqqoslash va turli aralashuv modellarining samaradorligini baholash uchun qiyosiy tahlil qo'llanildi. Bundan tashqari, yoshlar orasida giyohvandlikka olib keladigan turli omillarning o'zaro bog'liqligini tushunish uchun tizimli tahlil o'tkazildi, muammo alohida emas, balki ijtimoiy, iqtisodiy, psixologik va huquqiy jihatlar ta'sirida bo'lgan murakkab hodisa sifatida ko'rib chiqildi. Ushbu yaxlit analitik

asos topilmalarning tanqidiy sintezini osonlashtirdi, bu esa asosiy muammolar va aralashuv imkoniyatlarini aniqlashga yordam berdi.

Ushbu tadqiqot asosan ikkilamchi ma'lumotlar tahliliga tayanar ekan, inson subyektlari bilan bog'liq bevosita etik jihatlar (masalan, xabardor qilingan rozilik, maxfiylik) qo'llanilmaydi. Biroq, barcha manba ma'lumotlarining aniqligi, ishonchliligi va xolis talqin qilinishini ta'minlash uchun katta e'tibor berildi. Rasmiy hisobotlar va ilmiy nashrlardagi ma'lumotlar imkon qadar o'zaro tekshirildi, bu esa ishonchlilikni oshirdi. Metodologiyaning keng qamrovli tabiatiga qaramay, ba'zi cheklovlar tan olinadi. Tadqiqotning mavjud ma'lumotlarga tayanishi uning nashr etilgan ma'lumotlarning mavjudligi va ko'lami bilan cheklanganligini anglatadi. Giyohvandlikdan jabrlangan yoshlarning hayotiy tajribalaridagi nozik jihatlar umumiy statistik ma'lumotlar yoki siyosiy hujjatlar orqali to'liq aks ettirilmasligi mumkin. Kelajakdagi tadqiqotlar jabrlangan yoshlar, ularning oilalari va oldingi safdagi mutaxassislar bilan chuqur intervyular kabi birlamchi ma'lumotlarni yig'ish usullarini qo'llashdan foyda ko'rishi mumkin, bu esa boyroq sifatli tushunchalarni taqdim etadi. Bundan tashqari, giyohvand moddalar bozorlarining tez o'zgaruvchan tabiati, ayniqsa yangi sintetik moddalar va onlayn tarqatish kanallarining paydo bo'lishi, eng dolzarb ma'lumotlarni olishda doimiy qiyinchilik tug'diradi, bu esa uzluksiz monitoring va tadqiqotlarni talab qiladi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot yoshlar orasida giyohvandlikning dolzarb ijtimoiy-huquqiy muammo ekanligini, uning tarqalish ko'lami va salbiy oqibatlarini chuqur tahlil qildi. Tahlillar giyohvandlik jinoyatlarining sezilarli darajada ortganini, ayniqsa sintetik moddalar va yosh avlodning ushbu xavfga moyilligini yaqqol ko'rsatdi. Bu illatning ildizlari murakkab ijtimoiy-psixologik omillarga borib taqalib, shaxsning degradatsiyasiga va jamiyat

barqarorligiga jiddiy tahdid soladi. O'zbekistonning qat'iy huquqiy javobgarlik tizimi hamda keng qamrovli profilaktika, davolash va rehabilitatsiya strategiyalari bu illatga qarshi kurashishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu kompleks yondashuvni doimiy takomillashtirish va barcha manfaatdor tomonlar hamkorligini kuchaytirish orqali yoshlar orasida giyohvandlikka qarshi mustahkam immunitetni shakllantirish kelajak avlod salomatligi va mamlakat taraqqiyoti uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Babor, Thomas F., et al. *Giyohvandlik siyosati va Jamoat farovonligi*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2023.

[2] Bewley-Taylor, David R., and Martin Jelsma, eds. *Routledge Xalqaro giyohvandlik siyosati bo'yicha qo'llanmasi*. London: Routledge, 2021.

[3] Poudel, K. C., et al. "O'smirlar orasida modda iste'moli va huquqbuzarlik: Tizimli ko'rib chiqish va meta-tahlil." *O'smirlar Salomatligi Jurnal*, jild 68, son 1, 2021, b. 1-13.

[4] Pacula, Rosalie L., and Mireille Jacobson. "Nasha qonuniylashtirilishining yoshlar modda iste'moliga ta'siri: Dalillarni ko'rib chiqish." *Sog'liqni saqlash iqtisodiyoti jurnali*, vol. 71, 2020, pp. 102301.

[5] Degenhardt, Louisa, et al. "Yangi psixoaktiv moddalardan foydalanishdagi global tendensiyalar: Tizimli tahlil." *The Lancet Psixiatriya*, jild. 7, son. 10, 2020, bet. 883-897.

[6] Mazerolle, Lorraine, et al. "Giyohvand moddalar qonunchiligini tatbiq etishning giyohvand moddalar bozorlari va jinoyatchilikka ta'siri: Tizimli sharh." *Campbell Tizimli Sharhlar*, vol. 17, no. 1, 2021, pp. e1140.

[7] Foxcroft, David R., and David J. P. Cole. "Yoshlar orasida alkogoldan noto'g'ri foydalanishga qarshi maktabga asoslangan universal

profilaktika dasturlari: Koxreyn tizimli tahlili va meta-tahlil." Qaramlik, vol. 115, no. 1, 2020, pp. 1-18.

[8] MacCoun, Robert J., and Peter Reuter, muharrirlar. Giyohvand moddalar va Jinoyat: O'quv qo'llanmasi. 3-nashr. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.